

کنکاشی در کاربرد انواع ردیف در کتاب فارسی نهم متوسطه

رسول بهنام^۱، محمد علی ضیایی^۲

^۱ استادیار گروه علوم انسانی دانشگاه فرهنگیان.

^۲ استادیار گروه علوم انسانی دانشگاه فرهنگیان.

نام نویسنده مسئول:

رسول بهنام

چکیده

ردیف گونه ای از موسیقایی شعر است و با این که در تکمیل موسیقی قافیه و وزن اهمیت بسیاری دارد اغلب نقش ها و کارکردهای آن نادیده گرفته شده است. این مقاله می کوشد ابتدا با ارزیابی تعارفی که از ردیف ارائه شده و بازگویی نارسایی بعضی از آن ها، تعریفی برگزیده که ضمن داشتن انسجام و سادگی، در زمینه پژوهش نیز سودمند واقع شود؛ در ادامه به نقش های گوناگون ردیف، از جمله نقش موسیقایی و معنایی آن در کتاب فارسی نهم پرداخته است. نتایج نشان داد که انواع ردیف در این کتاب آورده شده که بیشترین ردیف، مربوط به نوع کلمه ای و فعلی می باشد.

کلمات کلیدی: آفرینش های هنری، موسیقی شعر، ردیف، انواع ردیف، فارسی نهم.

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

قبل از این که ایرانیان به بررسی عروض فارسی بپردازند قافیه در بسیاری از موارد به پیروی از کتاب های عروض عربی و بدون توجه به ردیف و موسیقی که در مصراع و بیت دارد تعریف می شد. بدین معنا که در این تعاریف، قافیه قسمتی از آخرین کلمه بیت است و دیگر جایی برای تعریف ردیف باقی نمی ماند هر چند در گروه بعد هم این بی توجهی دیده می شد، «قافیه کلمه ای است که در آخر شعر واقع شود و بر آن شعر تمام گردد.» (نجفقلی میرزا، ۱۳۶۲: ص ۶۴)

از میان تعاریف که در آن به ردیف هم اشاره ای شده، تعریف شمس قیس رازی است که «قافیت، بعضی از کلمه آخر بیت باشد به شرط آن که کلمه بیت ها و معناها در آخر ابیات دیگر باشد پس اگر منکر شود آن را ردیف خوانند و قافیت در ما قبل آن باشد» (شمس قیس رازی ۱۳۶۰: ص ۲۰۲)

ردیف در کلمه ای باشد یا بیشتر که بعد از حرف «روی» آید در شعر پارسی... و عرب را ردیف نیست. مگر این که به تکلیف بگوید بیشتر اشعار عجم مردف است، وقوف طبع شاعر و بسط او در سخن به بر بستن ردیف خوب ظاهر شود» (وطواط، ۱۳۶۲: ص ۸۰-۷۹)

ردیف یکی از عناصر اصلی شعر در زبان فارسی است که به عنوان یکی از عوامل مهم موسیقایی از دیرباز مورد توجه شاعران زبان فارسی بوده است: «ردیف را باید یکی از نعمت های بزرگ شعر فارسی دانست در صورتی که بلای جان معانی و احساسات شاعر نباشد رسماً از جهات موسیقی و معانی و کمک به تداعی های شاعر و از نظر ترکیبات و مجاز های بدیع در زبان به شعر زیبایی و اهمیت می بخشد» (رک: شعبانی کدکنی، ۱۳۵۸: ص ۱۳۸-۱۴۲).

بیان مساله و تبیین اهداف

کتاب های فارسی در انتقال پیام به کودکان و نوجوانان بسیار موثر تر از دیگر وسایل ارتباط جمعی حتی صدا و سیما می باشند. در این میان خوش آهنگی مطالب بیشتر به ذوق و کام دانش آموزان بوده و به آن اهمیت بیشتری می دهند. بررسی کار نویسندگان یا منتخبان متون درسی از این جهت که شناسایانده توان علمی و تربیتیشان می باشد یقیناً مهم می باشد.

با این اوصاف، هدف این مطالعه، تبیین و توجیه ردیف و انواع آن در کتاب فارسی عمومی نهم تعیین گردید تا نحوه ی به کارگیری ردیف و انواع آن بیشتر نمایانده شود و ارزش موسیقایی کتاب از این منظر تعیین گردد.

پرسش های تحقیق

سوال اصلی این مطالعه این است که:

انواع ردیف و نحوه ی کاربرد آن در فارسی نهم چگونه است؟

سوالات فرعی که می تواند قابل مطرح باشد این است که:

-ردیف ها به چه شکلی در فارسی نهم به کار رفته اند؟

-جایگاه و محل ردیف ها در فارسی نهم چگونه است؟

-چه تعداد ردیف در فارسی نهم به کار رفته است؟

-کدام نوع از ردیف ها در فارسی نهم کمتر به کار رفته است؟

پیشینه ی پژوهش:

ردیف در شعر فارسی سابقه ای طولانی و اهمیتی بسیار دارد. حتی قبل از آفرینش آن که شعر به زبان ادبی، در ترانه های عامیانه، ردیف به چشم می خورد. در رابطه با خود ردیف و انواع در شعر و مطالعات زیادی به عمل آمده است از جمله ارزش چند جانبه ی ردیف در شعر حافظ از دکتر طالبان یا بررسی ردیف در دیوان بابا افضل کاشانی از احد پشگیر. اما با توجه به تازه تالیف بودن کتاب های این دوره و از جمله کتاب فارسی، به جرات می توان ادعا نمود که در این خصوص حداقل از این منظر تلاش خاصی صورت نگرفته است.

روش شناسی، ابزار و جامعه ی پژوهش

با توجه به موضوع این مطالعه، باید نوع تحقیق را در ردیف تحقیقات ترکیبی قرار دارد که با روش توصیفی و تحلیلی داده ها جمع آوری شده است. ابزاری که برای جمع آوری یافته ها در این تحقیق اشاره شده، عبارت است از سند کاوی و کتابخانه ای و همچنین مشاهده و استفاده از اینترنت و ...

جامعه ی پژوهش کل کتاب های فارسی دور اول متوسطه و جامعه نمونه، کتاب فارسی نهم بوده است.

یافته ها

ردیف یکی از چهارچوب های اساسی شعری است که از دیر باز مورد توجه ادیبان و شعرا بوده است و بررسی هایی که انجام دادیم نشان می دهد که ردیف های طرح شده در کتاب نهم فارسی (اول متوسطه) که با زبان ادب معاصر نیز همراه می باشد، قابل دسته بندی در ۳ دسته ی کلی است که در مورد هر کدام در ذیل به بحث و تحلیل می پردازیم:

۱-ردیف کلمه ای:

۱-۱-ردیف فعلی : در فارسی نهم ردیف فعلی بسامد زیادی دارد.

_ردیف فعلی تام:

مار بد تنها تو را بر جان زند	یار بد بر جان و بر ایمان زند	صفحه: ۶۵
همه سر به سر تن به کشتن دهیم	از آن به که کشور به دشمن دهیم	صفحه: ۶۷
گر تکبر میکنی با خواجهگان سفله کن	ور تواضع میکنی با مردم درویش کن	صفحه: ۵۴
کم گوی و بجز مصلحت خویش مگوی	چیزی که نپرسند تو از پیش مگوی	صفحه: ۱۰۵
چشمه های خروشان تو را می شناسند	موج های پریشان تو را میشناسند	صفحه: ۱۰۶
میلاد گل و بهار جان آمد	برخیز که عید می کشان آمد	صفحه: ۱۸۰
مکن کاری که بر پایت سنگت آید	جهان با این فراقی تنگت آید	صفحه: ۱۴۶
چراغ یقینم فرا راه دار	ز بد کردنم دست کوتاه دار	

_ردیف فعلی ربط:

توانا بود هر که دانا بود	زدانش دل پیر برنا بود	صفحه: ۱۰
ندانی که ایران نشست من است	جهان سر به سر زیر دست من است	صفحه: ۶۵

دربخ است که ایران ویران شود   کنام پلنگان و شیران شود
 صفحه: ۶۸

هر که در این جوهر دانایی است   بر همه چیزیش توانایی است
 صفحه: ۶۸

دشمن دانا که غم جان بود   بهتر از آن دوست که نادان بود
 صفحه: ۶۸

۲-۱- ردیف ضمیری:

شد نفس آن دو سه همسال او   تنگ تر از حادثه حال او
 صفحه: ۶۸

چون چراغ لاله سوزم در خیابان شما   ای جوانان عجم جان من و جان شما
 صفحه: ۱۲۵

۳-۱- ردیف شبه جمله ای:

یوسف گمگشته باز آید به کنعان غم مخور   کلبه ی اخزان شود روزی گلستان غم مخور
 صفحه: ۵۸

چو ایران نباشد تن من مباد   در این بوم و بر زنده یک تن مباد
 صفحه: ۶۵

دلا غافل ز سبحانی چه حاصل   مطیع نفس شیطانی چه حاصل
 صفحه: ۱۱۸

۴-۱- ردیف اسمی:

بود دردمو درمانم از دوست   بود وصلمو هجرانم از دوست
 صفحه: ۱۱۸

دلی دیرم خریدار محبت   کز او گرم است بازار محبت
 صفحه: ۱۱۸

۵-۱- ردیف صفتی:

توانی می گریز از یار بد   یار بد بدتر بود از مار بد
 صفحه: ۳۱

۶-۱- ردیف قیدی:

موردی در کتاب فارسی نهم برای قید پیدا نشد.

۲. ردیف گروهی

در این پژوهش منظور از ردیف گروهی، دو یا چند کلمه است که معنای کاملی ندارد، جمله، جمله واره یا کلمه مرکب هم به شمار نمی رود و نقش یکی از واحد های دستوری را به عهده دارد. (فرشید ورد، ۱۳۸۲ : ۹۷)

موردی در کتاب فارسی نهم برای ردیف گروهی پیدا نشد.

۳. ردیف شبه جمله ای

نالیدن از هزار بپرسو زمین مپرس

احوال گل زخار بپرسو زمین مپرس

صفحه: ۱۰۸

شعله دیدم سرکشی های توام آمد به یاد

لاله دیدم روی زیبای توام آمد به یاد

صفحه: ۱۰۸

تعداد ردیف هایی که در فارسی نهم به کار رفته است در ۲۳ بیت می باشد.
در فارسی نهم از ردیف صفتی کمترین استفاده شده است.

نتیجه گیری و پیشنهاد

این مطالعه نشان داد که ردیف در کتاب فارسی نهم به طور متوسط با اشکال گوناگون می باشد. بیشتر ردیف های استفاده شده در این کتاب از نوع ردیف فعلی و تعداد کمی هم ردیف اسمی می باشد. از یک سری ردیف ها نظیر قید هیچ مثالی در کتاب فارسی نهم ، پیدا نشد.

پیشنهاد می شود که مولفان محترم تجدید نظری در مورد انتخاب متون در کتاب فارسی نهم بنمایند چرا که بیشتر و اغلب ردیف های بکار رفته هم از لحاظ تنوع ردیف کلمه ای وضع مطلوبی نداشته و هم از نظر نوع فعلی می باشند و در انتخاب متون دیگر انواع ردیف نادیده گرفته شده است .

منابع و مراجع

- [۱] شفیعی کدکنی، (۱۳۵۸). موسیقی شعر، تهران، توس
- [۲] نجفقلی میرزا، (۱۳۶۲)، دره نجفی، تصحیح حسین آهی، تهران، فروغی
- [۳] شمس قیس رازی، (۱۳۳۸)، المعجم فی معاییر اشعار العجم، تصحیح مدرس رضوی، تهران، دانشگاه
- [۴] خواجه نصیر الدین طوسی، (۱۳۶۹)، المعجم فی معاییر اشعار العجم، به تصحیح جلیل تجلیل، تهران، جامی

